

ASUMAREA UNUI DESTIN: TERESA FERRO (1956–2007)*

Pentru specializarea Limba italiană de la Facultatea de Litere, Istorie și Teologie de la Universitatea de Vest din Timișoara, Profesoara Teresa Ferro a fost unul dintre colaboratorii principali în acțiunea de edificare a acestei importante direcții de studii filologice. Ea a pus la baza noii ctitoriri academice un efort constant în a o sprijini, în anii începuturilor, dar și după aceea, prin implicarea directă, materializată prin susținerea a numeroase comunicări, precum și prin prelegeri și seminare, pline de idei originale, ca și prin implicare indirectă, în calitate de coordonator din partea Universității din Udine a programului Socrates.

În cartea *Despre noosferă. O construcție a memoriei*, Timișoara, Excelsior Art, 2005, am publicat cele câteva interviuri apărute în valoroasa revistă „Orizont”, în care am încercat să surprind profilul spiritual al unei personalități de excepție, romanistă și românistă de vocație, atât de legată de România și, aș spune, în mod special de Timișoara, dar și de București și Cluj, unde a publicat volume importante în care au fost adunate articole scrise în Italia. Amintesc aici lucrarea plină de sugestii în special pentru studiul limbii române literare, *I missionari cattolici in Moldavia. Studi storici e linguistici*, Editura Clusium, Cluj Napoca.

Limba română în fața Occidentului, ca să folosesc o formulă coșeriană celebră, a avut în Teresa Ferro una din vocile cele mai autorizate. Și, dacă istoria se face prin personalități privilegiate, Teresa Ferro și-a asumat cu pasiune și luciditate o bucată de istorie românească aflată într-un moment de răscruce, integrându-se, astfel, în pleiada de savanți, străluciți romaniști și româniști italieni, interesați de spațiul romanității orientale. Căci în Italia a existat o acută preocupare pentru acest spațiu. Rândurile care urmează doresc să aducă un omagiu Profesoarei și prietenei noastre Teresa Ferro și, mai ales, modelului inefabil pe care ea l-a reprezentat, reverberând adânc în conștiința tuturor celor care au venit în contact cu ea. Acesta este poate lucrul cel mai de preț pe care ea l-a pus la baza edificiului: italiana la Timișoara.

Teresa Ferro a trăit mereu în zona pură a valorilor spiritului. Noi, cei care o cunoșteam și o prețuim, eram antrenați în această lume a ei, care era și a noastră, astfel încât orice întâlnire avea fervoare și frumusețe. Și o anumită gratuitate, ca o pagină de literatură.... Ne aflam cu ea dincolo de cotidianul tern, pentru a ne bucura să schimbăm gânduri despre oameni interesanți, lecturi stimulatoare, proiecte zămislite în conglomeratul altfel lipsit de relief al realului. Nu-și permitea să nu citească, să nu scrie, să nu stea aplecată pe manuscrise dificil de descifrat privind ro-

* Într-o primă variantă, textul a fost publicat în „Philologica Banatica” (Timișoara), II, 2008.

mâna veche, să nu călătorească, nu pentru agrement, ci pentru a participa la congrese, colocvii, conferințe și pentru a ține numeroasele ei comunicări și prelegeri, atât de interesante, în diverse orașe ale României, în primul rând, la Timișoara.

La Facultatea de Litere din Catania a studiat filologia clasică. În 1977–1978, Catedra de filologie romanică înființase un curs de filologie română, ținut de tânărul pe atunci, cunoscutul romanist și românist Giuseppe Piccillo, sicilian și el, unde româna era privită, în binecunoscuta tradiție a romanisticii, ca limba cea mai izolată, dar și cea mai apropiată de latină. Atunci s-a deschis interesul de-o viață al viitoareii cercetătoare pentru studiul limbii române, consolidat în România, la cursurile de vară din Brașov și prin puternice legături personale cu mari lingviști români. Îi amintesc aici pe G. Ivănescu, pe Al. Rosetti, dar și pe Marius Sala, soții Avram, Gheorghe Chivu, Liviu Onu.

Teresa Ferro nu uita niciodată să rămână în contact cu prietenii și studenții ei de la Timișoara, Catania și Udine. A avut o viață bogată și intensă. Permanent ea și-a multiplicat planurile existențiale. Neuitând niciodată nimic important, ea a făcut să dureze firele urzelii spirituale, în centrul căreia se afla acea parte a romanității, vitregită deseori de istorie, pe care ea a înțeles-o profund, studiind-o cu o pasiune nedezmințită și talent și impunând această pasiune studenților italieni de la lectoratul de limba română al Universității udineze, pe care l-a coordonat după pensionarea profesorului Alexandru Niculescu. Și aici intrând, desigur, italiana studiată în universitățile românești și, în primul rând, italiana la Timișoara. Româna și italiana, astfel conjugate, prin gestul constructiv al Profesoarei, se dovedeau din nou părți ale unității europene axate pe rolul fundamental al României în cultură, despre care Teresa Ferro avea o înaltă concepție.

Survenită în plin elan creator, boala nu a schimbat-o. Nu s-a plâns niciodată. Continua să trăiască, după legile, de ea știute, ale preaplinului ei sufletesc, în deplina coerență a lumii ei interioare, care cunoștea alte rânduieli și alte nevoi decât cele ale existenței obișnuite. Viața sa avea în continuare ritm, densitate și numeroase straturi de semnificație. Și continua să nu omită nimic important. Și continua să fie mereu generoasă, mereu frumoasă....

În ultimii ei ani de viață am realizat acele interviuri, publicate apoi în carte, cu conștiința clară că, pentru ea, timpul începuse să se depene mult prea grăbit. *Știam cu claritate că asistam la ceva greu de redat în cuvinte: asistam nu la consumarea unei existențe minate de dramatismul unei boli incurabile, ci la consumarea unui destin, asumat ca datorie spirituală, mereu de îndeplinit, singura care conta pentru ea cu adevărat.*

În discursul de răspuns la decernarea titlului de Doctor Honoris Causa, conferit în 15 mai 2003 de către Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Universitatea de Vest din Timișoara, eveniment central în evoluția unei cariere academice excepționale, Teresa Ferro, Profesoara astfel omagiată, formula premonitoriu și subtextual un pariu tulburător: cel cu boala necruțătoare ce urma, nu peste mult timp, să întreprună cursul unei existențe stând sub semnul prețios al tensiunii intelectuale. Ea vor-

bea de *câțiva ani* care ar fi putut să-i fie îngăduiți. Nu au fost mai mulți... Se stingea în iunie 2007, la trei luni de la câștigarea concursului de Profesor universitar titular. Ceremonia impresionantă de la Timișoara a rămas pentru Teresa Ferro unul dintre cele mai luminoase momente ale vieții sale; la fel a rămas și pentru grupul de universitari udinezi prezenți în Aula Magna a Universității de Vest, plină până la refuz de cadre didactice, invitați, studenți.

Noi, cei care *știam*, am putut citi în acele cuvinte din finalul discursului ei împăcare, aparent senină, cu un destin tragic, cu multă suferință în ultimii ani de viață. L-a înfruntat cu discreție, curaj și demnitate, multiplicându-și proiectele, într-o impresionantă risipă de sine. Căci ea *știa*: timpul începuse să nu mai aibă răbdare pentru ea. Acest pariu a constituit partea necunoscută și nevăzută, dar mereu prezentă, a ceea ce a constituit latura „nocturnă” a vieții ei, care i-a însoțit ritmul solar al vieții „diurne”, acolo unde, printre vizitele la medici, își concentra efortul creator cu o nemăsurată convingere că prețul vieții trebuie sporit până la ultima clipă.

*

Ultima ei săptămână la Udine și la Universitate am petrecut-o împreună. Fiind evident foarte bolnavă, Profesoara se devota totuși studenților și celor câtorva studii care se aflau pe masa ei de lucru. Nu se plângea, într-o deplină libertate interioară. Și, îndrăznesc să spun, într-o deplină singurătate a bolii, care nu mai putea fi învinsă.

Mă aflam, în mai 2007, ca în ultimii ani, de altfel, la lectoratul de română al Universității udineze, invitată de șefa departamentului, Teresa Ferro, să analizez lirica unor mari poeți români: Eminescu, Macedonski, Blaga, Bacovia. Numărul mare de studenți, foarte mare pentru un lectorat de română în străinătate, îl simțeam impregnat de spiritul exigent și de curiozitatea intelectuală a Profesoarei lor.

Ca la Timișoara, când studenții români deslușeau tainele limbii lui Dante, iar Teresa Ferro le vorbea despre limba literară italiană, „la dolce lingua dove il si suona”. Un model intelectual își impunea cu pregnanță valențele formative. Un arc între două spații ale României se întindea astfel, unind cele două universități, în credința comună că știința înseamnă comunicare, dar și comuniune spirituală.

Ultimele zile ale Teresei Ferro le-am trăit împreună în apartamentul ei. Imaginea lor mă urmărește tulburător. Deja la capătul vieții, Teresa lucra la un articol care trebuia să apară urgent. Nici o vorbă despre suferința ei și despre umbrele care începuseră să o înconjoare, necruțătoare, anunțând marea trecere...

Am plecat, eu spre Timișoara, ea spre Catania (orașul studenției și al primelor sale realizări ca profesor de română). Și foarte curând... spre eternitate. Mă întreb și acum, având mereu înaintea ochilor frumosul ei chip slăbit, dar atât de viu: e posibil într-adevăr ca ea să nu mai fie? Am o enormă strângere de inimă în loc de răspuns. Și avea numai 51 de ani...

A hrănit în miezul incandescent al trudei ei, realizate cu atâta coerență și atât de lucid orientate, năzuința de a da sens vieții. Eminescianul îndemn al nelepădării clipei celei repezi, în noianul celor care vin și trec fără noimă, îl regăsim la Teresa Ferro în această multiplicare a planului spiritual la fel de valorizantă: lucrările proprii, cu perspective înnoitoare, lectoratul de română, unul din cele mai puternice din Occident, munca în bibliotecile adăpostind numeroase manuscrise ce trebuiau în continuare să fie scoase la lumină și interpretate, relațiile cu viața culturală și academică românească din Italia și din România. Un fel de frenezie existențială, al cărei spectator emoționat am fost de atâtea ori.

Teresa Ferro a avut relații constante cu lingviști importanți, cum ar fi Lorenzo Renzi și Alexandru Niculescu, un savant român „occidentalizat”, cum ar spune ea, care a condus lectoratul de limba română de la Udine și cu care a colaborat, preluând în continuare conducerea lectoratului, după pensionarea profesorului Niculescu. Cu Maria Iliescu, de asemenea, a avut legături științifice fructuoase.

Pentru Eugeniu Coșeriu a avut o specială considerație, pe care am putut să o percep și prin organizarea congresului internațional de la Udine, din 11–14 septembrie 2002, având o tematică trimitând la cartea acestuia, *Limba română în fața Occidentului*. Congresul trebuia să debuteze cu expunerea marelui lingvist român, *Româna în perspectiva lingvisticii generale*. Comunicarea trebuia să desfășoare liniile generale ale abordării romanității orientale. Personalitatea științifică de excepție a lui Eugeniu Coșeriu urma să fie omagiată cu ocazia congresului prin decernarea titlului de Doctor Honoris Causa al Universității udineze. Dar n-a fost să fie așa, marele om de știință trecând în veșnicie puțin înainte de începerea congresului, în Germania, la Tübingen. Astfel că această prestigioasă întâlnire științifică s-a transformat într-o omagiere *post-mortem* a marelui savant, la care au participat româniști și româniști foarte importanți, reprezentând lumea științifică în care se mișca Teresa Ferro. Actele congresului au fost publicate în volumul *Romania e Romania: Lingua e cultura romana di fronte all'Occidente*, care a apărut la Udine în anul 2003 și care a fost dedicat memoriei marelui savant român.

În acțiunea de promovare a doctrinei coșeriene, de data aceasta în România, un rol fundamental l-a avut și îl are Centrul de studii integraliste coșeriene de la Universitatea din Cluj, condus de profesorul Mircea Borcilă. Cercetătoare pasionată, prețuind în mod deosebit bucuriile subtile ale muncii intelectuale, Teresa Ferro avea în plus bucuria pură a contactului cu tinerii, pe care știa să îi însuflețească spre cunoașterea unui spațiu al romanității, complex și de multe ori surprinzător, oricum atipic. Pentru „copilul teribil al Romaniei”, cum numea Pierre Bec limba română, Teresa Ferro avea, cum am menționat deja, o adâncă înțelegere și o specială iubire, dublată de o profundă și multilaterală cunoaștere, concretizate în lucrări de o valoare deosebită, publicate sau unele rămase în manuscris, cum ar fi, de exemplu, cursul de istorie a limbii române literare, pe care îl predă la Udine în ultimii ani, cursul fiind redactat parțial și rămas în locuința ei de la Udine. Curs care ar fi urmat să fie și el continuat și publicat.

Teresa Ferro a avut timp, din acel timp care începuse să nu mai aibă răbdare, pentru prietenii ei. Ea a fost o adevărată instituție a prieteniei, cultivate cu inteligență și sensibilitate. Ea știa un lucru pe care puțini îl știu: prietenia este un dar al zeilor, dar și un spațiu spiritual, mereu de împlinit și atât de gratificant. Ținând și el, desigur, de destin. Prietenia cu Teresa Ferro a însemnat pentru mine una dintre cele mai importante experiențe intelectuale și afective.

A existat la Timișoara o insulă de „italienitate”. Alături de Teresa Ferro era adesea prezent profesorul ei întru română și românist cunoscut, și el sicilian, Giuseppe Piccillo, și, punctual, alți reputați profesori italieni, cum ar fi celebrul romanist și românist Lorenzo Renzi, de la Universitatea din Padova, și el Doctor Honoris Causa al Universității de Vest, scriitorii Fulvio Tomizza și Corrado Calabrò, ca invitați ai profesoarei Viorica Bălțeanu la seratele *Dante Alighieri*, atât de inspirat concepute, la care Teresa Ferro a conferențiat de mai multe ori. Din acest spațiu „italienizant” mai făceau parte și lectorii de italiană de la Universitatea de Vest, care și-au făcut doctoratul la Timișoara: Daniele Pantaleoni, colaborator al Teresei Ferro și elev strălucit al profesorului Alexandru Niculescu la Udine, coordonator al lectoratului de română și deopotrivă Doctor Honoris Causa al Universității de Vest, și Maria Luisa Lombardo, excelentă discipol sicilian al Teresei Ferro. Amândoi deveniți doctori în filologie la universitatea timișoreană.

Nu este locul aici pentru a prezenta lucrările științifice atât de importante ale Teresei Ferro, cercetătoare cu o formație complexă de romanistă și românistă, excelentă cunoscătoare a problemelor privind istoria limbii române, începând cu substratul, abordat în teza ei de licență. S-a scris mai mult despre ele.

Ceea ce am dorit să surprind acum a fost ceea ce mi s-a părut că reprezintă esența unui destin special, adică „desenul din covor” al curgerii existențiale.

Teresa Ferro a avut o vocație specială a construcției spirituale: la catedra de română de la Udine și, mai înainte, la Catania, universități al căror număr de studenți care învățau româna era mereu în creștere, o adevărată operă vie și, deopotrivă, în teritoriul sever al activității de cercetare urmărite cu o deosebită consecvență. Dar, nu mai puțin, această vocație s-a manifestat în susținerea limbii italiene în România, un loc privilegiat avându-l nou înființata specializare de licență în italiană de la universitatea timișoreană. O altă construcție, o altă operă vie, zămislită în pasta realului, în care Profesoara a lăsat mereu ceva din bogata sa personalitate.

*

Această evocare ar putea fi un fragment dintr-o necesară istorie a relațiilor academice realizate sub zodia românității în context occidental la care profesorul G. G. Neamțu, omagiat în acest volum, a participat cu deosebită dăruire (în Germania, 1973–1977, și în Franța, 1984–1987).

ASSUMING A DESTINY: TERESA FERRO (1956–2007)

(Abstract)

Our contribution is a modest homage dedicated to the exceptional Professor Teresa Ferro. She became famous due to her many academic and extremely original studies, university lectures, courses. On the other side she was a devoted coordinator of the international Socrates Programme delegated by the University from Udine. Our evocation might be seen as a fragment which is part of a necessary history regarding the academic reactions realized under the sign of the Romanian Idiom and Spirit inside the Western context, where the respected Professor G. G. Neamțu has participated with a sincere devotion both in Germany and in France.

Cuvinte-cheie: *Teresa Ferro, Universitatea de Vest din Timișoara, Università degli Studi di Udine.*

Keywords: *Teresa Ferro, West University of Timișoara, Università degli Studi di Udine.*

*Universitatea de Vest
Facultatea de Litere
Timișoara, B-dul Vasile Pârvan, 4*